

VARGA MÁTÉ

17. századi pénzhamisító műhely leletei Pincehely határából¹

Bevezetés

Pincehelytől délnyugatra, a Kapos folyótól északra egy dombvonulaton, megközelítőleg két teleknyi (nagyjából 80 méter hosszú) területen réz lemezeket és kerek lapkákat találtak. A leletek ismert régészeti lelőhelyről származnak, egy középkori-kora újkori faluhelyről. A település a középkori Koromzóval azonosítható (a lelőhely adatbázisban szereplő neve: Pincehely–Bödönkút) (1. kép). A középkori és kora újkori pénzhamisítással korábban többen foglalkoztak, azonban az utóbbi időben több helyről kerültek elő olyan leletek, amelyek ezen tevékenységhez köthetőek. Ezért kezdtük el ezen téma újrafeldolgozását és a még nem közölt leletek publikálását.²

A lelőhely: Pincehely–Bödönkút

A középkori településről ismert információkat Koromzó címszó alatt Papp István foglalta össze először egy helytörténeti munkában. E szerint a település első említése 1357-ben történt, de feltűnik a forrásokban még 1378-ban és 1435-ben is. A török adóösszeírásokban 1582-ben (11 ház) és 1583-ban találkozunk vele. Véleménye szerint a település a mai Bogaraspusztán

1. kép. A lelőhely elhelyezkedése, és a műhely feltételezett helye

¹ A leletek megtalálói nem járultak hozzá nevük közléséhez. Köszönjük K. Németh Andrásnak és Zsiga Zsoltnak a segítséget, hogy közreműködésükkel a leleteket feldolgozhattuk. A tanulmány elkészítésében nyújtott segítségért köszönet Csajági Nikolettának, Heczer Brigittának, Horváth Péternek, Horváth Péter József restaurátornak, valamint hálás köszönet a hasznos tanácsokért K. Németh Andrásnak és Nagy Zsoltnak.

² A téma rövid összefoglalásához lásd: VARGA–NAGY 2015.

volt.³ Ezeket az adatokat később K. Németh András egészítette ki, amelyek közül kiemelném, hogy a települést még a 16. század elején is a Henyei Tiborcok birtokolták (1514, 1523, 1542), azonban 1543-ban a töröktől való félelem miatt elhagyták a falut (ami bizonyára az 1543-as nagy török hadjárattal függ össze). 1543-ban már pusztaként írják le, amely Viczmándy András tulajdona.⁴ Azonban később visszaköltözhettek lakói, ugyanis 1565 és 1590 között négy adóösszeírásban is szerepel.⁵ Bár a források ezután hallgatnak a településről, a későbbiekben ismertetendő éremanyag alapján legalább az 1600-as évek közepéig lakott terület volt.

A területen több régészeti lelőhely is található, amelyeken több ízben is zajlott régészeti célú terepbejárás (Torma István, K. Németh András, Bertók Gábor, Bibor István). Itt található a Bogaraszpuszta, Papsziget, Bogarasi határ I. és a Bödönkút nevű lelőhely is. Mindegyik lelőhelyen kerültek elő Árpád-kori és késő középkori kerámiák, azonban előbbiek száma csekély.⁶ Különböző elbeszélések alapján a területről több, múzeumba nem jutott éremlelet is előkerült, ami a település hirtelen pusztulását jelzi. Erről a lelőhelyről közölt nemrégiben Gaál Attila egy 17. századi pecsétnyomót.⁷ A pecsétnyomón lévő arab írás nem olvasható jól, csak annyi bizonyos, hogy egy Mehmed nevű emberé volt, lehetséges, hogy egy fohász található rajta. Szintén ezen a lelőhelyen, a feltételezett műhely környékén került elő egy középkori pecsétnyomó is, amelynek tulajdonosa egy bizonyos Arno-i Bevenuto joghallgató volt.⁸ 2016. május 27-én terepbejárást végeztünk a lelőhelyen Költő Lászlóval és K. Németh Andrással. Ekkor a műhely feltételezett helyét nem sikerült megtalálni, ugyanis a terület egy részét gabona fedte. A terepbejárás során kerámiákat, egy vas olló felét, valamint egy darab érmét is találtunk (ltsz: 2017.1.25.). 2017. március 16-17-én K. Németh András és Sándor Lajos végzett műszeres leletfelderítést a lelőhelyen, amelynek során több tucatnyi lemezt (nyiradékot), valamint néhány veretlen lapkát és hamis érmet sikerült találni. A leletek szóródásából – GPS készülékkel minden lelet pontosan be lett mérve – nagy bizonyossággal megállapítható, hogy a műhely hol is helyezkedett el. Ez alapján elmondhatjuk, hogy a műhely a dombvonulat Kapos folyó felőli, keleti lejtőjére lokalizálható.⁹

Hamispénzverésre utaló leletek

Az itt bemutatott leleteket amatőr fémkeresős személyek több év alatt gyűjtötték.¹⁰ Az előkerült numizmatikai anyag nem zárt leletegyüttes, hanem egy nagyobb területről került elő, a többség a feltételezett műhely környékéről. A leletek alapján kijelenthetjük, hogy egy pénzhamisító műhely anyagát is sikerült megtalálni. Az előkerült leletek közül egyértelműen a pénzhamisításhoz köthetőek a nyersanyagként használt lemezek és a még veretlen lapkák. Előbbiből hat darab, míg utóbbiból 43 darab került elő (2. kép). A lemezek kis méretűek, azokból kb. 8; 9,48; 10,24; 10,51; 10,78; 10,78; 11,50; 11,62; 11,68; 12,45; 14,76; 15,02; 18,96 milliméter méretű lapkákat vágtak ki egykor.¹¹ Érdekes, hogy az egyes lemezekből nemcsak egyméretű lapkákat vágtak ki, hanem több méretet is, ezáltal is törekedve arra, hogy minél kevesebb hulladék keletkezzen. Ez arra is utalhatna, hogy több típusú érmehez készültek a lemezek, azonban a lapkák között már nem találunk kirívóan nagy méretűeket. Az egyik lemezből nem sikerült kivágni/kiütni a lapkát, így az benne maradt, így a pontos méretét is tudjuk a lapkának: 12,18-12,34 milliméter. A lemezeken ezüstözés nyoma nem látható, tehát az ezüstözést a lemezből való kivágás, de még az éremverés előtt végezték.

³ PAPP 2000, 154. A Koromzói/Henyei Tiborcok lakták/birták a települést.

⁴ MAKSAY 1990, 776.

⁵ K. NÉMETH 2015, 204–205.

⁶ K. NÉMETH 2001, 39–40; BIBOR 2013, 12, 43–46. Továbbá ismert még a Baden-kultúra, a mészbetétes edények népe kultúrája, az urnamezős kultúra, valamint a La Tène-kor leletanyaga is.

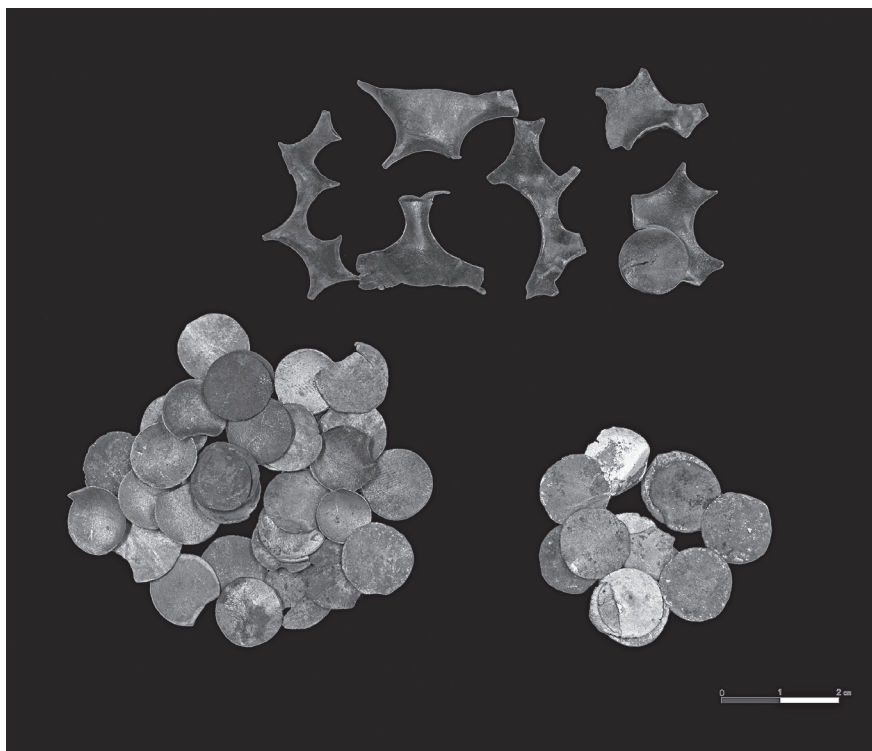
⁷ GAÁL 2014, 382–383, 386. 3. tábla N°15.

⁸ K. NÉMETH 2017.

⁹ A lelőhelyen a pénzhamisító műhely jelentősége miatt további terepi kutatásokat tervezünk.

¹⁰ Az általunk közölt leletanyagból hiányoznak az ún. értékpénzek, amelyekből nem tudjuk, hogy kerültek-e elő példányok.

¹¹ A lemezek kissé deformáltak, így nem lehetett teljesen pontosan lemérni azokat.

2. kép. Nyersanyagok és veretlen lapkák

A 31 darab kerek alakú, vékony, veretlen lapka átmérőit és súlyait is nagyon változatosak: 9,44-9,74; 10,48-11,84; 10,93-11,80; 10,98-12,07; 11,19-12,01; 11,24-13,07; 11,28-12,40; 11,30-12,19; 11,43-12,27; 11,61-11,83; 11,62-11,72; 11,62-11,80; 11,62-12,46; 11,64-12,75; 11,70-12,38; 11,74-11,83; 11,75-11,86; 11,89-12,35; 11,94-12,24; 11,96-12,03; 11,97-11,99; 12,00-12,03; 12,15-12,38; 12,17-12,20; 12,18-12,42; 12,30-12,66; 12,31-12,92; 12,52-12,69; 12,56-13,10; 12,65-12,85; 12,70-12,78 milliméter, 0,12; 0,14; 0,15; 0,16; 0,18; 0,20; 0,21; 0,21; 0,21; 0,21; 0,22; 0,28; 0,29; 0,30; 0,32; 0,32; 0,32; 0,33; 0,33; 0,36; 0,37; 0,39; 0,40; 0,42; 0,42; 0,44; 0,45; 0,46; 0,53; 0,56; 0,56; 0,61 gramm.

A 31 darab veretlen lapkán felül a leletanyagban található 12 darab szintén kerek alakú, vékony, veretlen, azonban ezüstözött lapka, amelyeknek az átmérőit és súlyait:

9,40-11,09; 9,28-12,26; 11,37-12,10; 11,76-12,54; 11,98-12,43; 12,14-12,42; 12,40-12,95; 12,44-12,63; 12,78-12,81; 12,82-12,86; 12,48-13,24; 13,03-13,09 milliméter, 0,18; 0,20; 0,21; 0,23 (töredékes); 0,25; 0,26; 0,26; 0,26; 0,34 (hozzátapadva egy másik töredék); 0,39 (legjobban ezüstözött); 0,49; 0,52 gramm.

Így a fenti két csoport átmérőit figyelembe véve azt látjuk, hogy a többség 11–13 milliméter közé esik, azonban a súlyadatoknál sokkal nagyobb a szórás, itt nagyjából 0,20-0,50 gramm között vannak a lapkák. Ez magyarázható azzal, hogy nem tudták egyforma vastagságúra nyújtani a rézlemezt. További érdekesség, hogy a lapkák nem teljesen egyenesek, hanem kicsit tál alakúak, ami arra utal, hogy nem vágták őket, hanem egy speciális szerszámmal kiütötték őket a lemezből.

A leletanyagban 26 darab érmét tudunk egyértelműen 17. századi hamis érmének meghatározni,¹² ezek átmérőit és súlyait: 12,38-13,40; 12,69-12,99; 12,76-12,43; 12,78-12,97; 12,87-13,10; 12,90-13,32; 13,07-13,23; 13,08-13,10; 13,09-13,29; 13,14-13,18; 13,14-13,24; 13,14-13,38; 13,14-13,53; 13,26-13,70; 13,27-13,60; 13,44-13,71; 13,53-13,74; 13,60-14,09; 13,64-13,87; 13,68-13,96; 13,73-13,74; 13,91-14,10; 13,94-14,16; 13,95-14,16; 14,26-14,30; 14,43-14,69 milliméter, 0,26; 0,28; 0,33;

¹² További négy darab érméről nem volt egyértelműen eldönthető, hogy hamis vagy eredeti. Ezek adatai: 0,36; 0,49; 0,58; 0,61 gramm, 12,80-13,51; 12,98-13,35; 13,95-14,26; 14,98-15,41 milliméter.

0,34; 0,34; 0,35; 0,36; 0,37; 0,40; 0,41; 0,42; 0,42; 0,44; 0,45; 0,45; 0,46; 0,48; 0,50; 0,52; 0,53; 0,56; 0,57; 0,58; 0,60; 0,60; 0,62 gramm.

Ha összevetjük a hamis érméket a veretlen lapkákkal, akkor azt látjuk, hogy ezeknek az átmérője inkább 12–14 milliméter között mozog, súlyuk pedig hasonlóan 0,20-0,50 gramm közé esik többnyire.

A hamis érme leírása: viszonylag jó állapotú, rézlemezre vert, ezüstözött, aránylag jó kidolgozású veretek (3. kép).

3. kép. 17. századi hamis érmek a lelőhelyről

Előlap: kettős kör között zavaros körirat, közepen két részre osztott, ívelt oldalú címerpajzs, bal oldalán magyar vágások, jobb oldalán hármashalmon korona, rajta kettős kereszt, címer két oldalán verdejegy (K-B vagy azt utánozó). Ettől három veret tér el, azoknak címerpajzsa tükrözve van.

Hátlap: kettős kör között zavaros körirat, közepen holdsarlón Szűz Mária, jobb kezében a gyermek Jézus.

Az éremkép alapján az alábbi uralkodók érmei jöhetnek számításba. Rudolfnál még négy részre osztott címerpajzsot látunk, két részre osztott címerpajzs először II. Mátyás idején jelenik meg, itt az Unger 870 típus jöhetne szóba (1613–1620 között verik). II. Ferdinánd pénzei közül az Unger 916 (1621–1638 között verik), III. Ferdinánd érmei közül az Unger 953 (1638–1659 között verik), míg I. Lipót Unger 1107 (1659–1683 között verik) típusú érmeje néz ki hasonlóan. Azonban II. Mátyás érmeit kizárnám, mert ott a címer alakja kissé szögletesebben van kialakítva, így az érmek az 1621–1683 közötti időszakban készülhettek. Mivel I. Lipót veretei nem találhatóak meg a lelőhely éremanyagában, így a hamis érme készítését talán szűkíthetjük az 1621–1659 közötti időszakra. Azt azonban nem jelenthetjük ki biztosan, hogy ezen hamis érme az itt működő műhelyben készültek.

A veretlen lapkák átmérője 11–13 milliméter közé esnek. A leletanyagban található 26 darab 17. századi hamispénz átmérője 13–14 milliméter inkább.¹³ Egy dologgal viszont érdemes számolni még. Amikor a lapkát betették a két verőtő közé és ráütöttek, akkor minimálisan még nyúlt a lemez. Ha csak a metrikus adatokat nézzük (a lelőhelyen talált érmekeket figyelembe véve), akkor azt látjuk, hogy II. Mátyás denárai inkább 13–14 milliméter között vannak, II. Ferdinánd denárai 11–13 milliméter között, míg III. Ferdinánd egyetlen denárja 14 milliméter átmérőjű. A veretlen lapkák súlyai 0,20–0,40 gramm között vannak, míg a 26 hamis denár súlya 0,20–0,60 gramm között. II. Mátyás denárai 0,40–0,60 gramm között, II. Ferdinánd denárai 0,30–0,50 gramm között, az egyetlen III. Fer-

¹³ A Tevelen és Bonyhádvarasdon talált lapkák átmérője is leggyakrabban 13-14 mm közé esett.

dinánd denár 0,50 gramm súlyú. Tehát ha csak a lapkákat nézzük, akkor azok inkább II. Ferdinánd denáraihoz állnak közelebb. Azonban az akkor dolgozó pénzhamisítóknak nem állt rendelkezésükre olyan pontos mérleg és mérőeszköz, amilyennel mi rendelkezünk, így pár tized gramm vagy milliméter nem számított.

A lelőhely éremanyaga

A lelőhelyről ajándékozás útján 25 darab középkori érme került a Wosinsky Mór Múzeum gyűjteményébe. Ezen kívül további érmek (101 darab) vannak magángyűjteményben, amelyek jelen tanulmányban szintén meghatározásra és közlésre kerülnek (P1-P65).¹⁴ Ezek nem egyértelműen köthetők a pénzhamisító műhelyhez, de az érmék meghatározásával fogalmat alkothatunk a lelőhely pénzforgalmáról.

Külföldi veret nem sok található a leletanyagban. A lelőhely egyik legkorábbi verete egy 13. századi friesachi denár. Szintén a mai Ausztria területéről származik egy 1531-es pfennig, amely elterjedt pénz volt ekkoriban Magyarország területén. A Cseh Királyságot három veret képviseli, egy-egy darab II. Ulászló és I. Ferdinánd hellerje, míg a harmadik heller töredékessége miatt nem volt pontosan meghatározható. A Lengyel Királyság területéről szintén három darab érme ismert. Az első érme I. Zsigmond garasa, amelynek az éremképe jó, de az előlapi körirat kissé zavaros, míg a hátlapi körirat teljesen zavaros, ezért feltételezem, hogy hamis lehet az érme. A második érme III. Zsigmond 3 polturása, míg a harmadik érme egy 3 polturás nagyon rossz minőségű hamisítványa (réz, rossz éremkép, olvashatatlan körirat). Szintén a külföldi érmék közé sorolható nyolc darab Nürnbergből származó számolószeton, amelyekről lejjebb részletesebben írok még.

A magyar veretek közül a legkorábbiak III. Béla rézpénzei, amelyek nagy számban fordulnak elő középkori lelőhelyeken. Azonban feltűnő, hogy sem korábbi érme nem került elő, illetve III. Béla veretei és az utána következő érme között majdnem 150 év található. Ezek az érmék I. Lajos – szintén gyakori – szerezsenfejes denárai. Zsigmond uralkodásának idejéből csak quaringok kerültek elő nagy számban. I. Ulászló hét, míg V. László egy darab denára került elő. I. Ulászló denárai közül kiemelném a P 28-as számút (Unger 472), melyen eddig ismeretlen T-I verdejegy olvasható. Érdekes, hogy I. Mátyás és II. Ulászló egyetlen érméje sem ismert eddig. II. Lajos három denára ismert, valamint egy ritkábbnak számító, Schweidnitzben vert félgaras. Szapolyai János egy denára került elő. I. Ferdinánd denárai nagy számban ismertek, vannak köztük jó minőségű ezüst veretek, valamint szintén jó minőségű, állami verdében készült hamisítványok is. Utóbbit azért feltételezzük, mert a denárok éremképe jó kidolgozású, teljesen megegyezik az eredeti érmék éremképével, mindössze annyi eltérés van, hogy réz lapkára készültek és ezüstöztek. Ha nem állami verdében készültek, akkor ott használt szerszámokkal máshol, vagy egy nagyon jó kezű hamisító készítette. Miksa és Rudolf veretei kisebb számban kerültek elő, és itt is találunk eredeti, valamint hamis vereteket is. II. Mátyásnak csak eredeti érméi kerültek elő, azonban II. Ferdinánd veretei között ismét találunk eredeti és hamis vereteket is. Miksa, Rudolf és II. Ferdinánd érméi közül a rossz minőségű érmekről (jó éremkép, kevés ezüsttartalom) nem dönthető el egyértelműen, hogy esetleg állami verdében készült, rosszabb minőségű veretek/inflációs pénzek, vagy nagyon jó kivitelű hamisítványok esetleg. Bethlen Gábor rövid uralkodásából három denár került elő. A leletanyag legkésőbbi verete III. Ferdinánd 1651-es denára.

¹⁴ A 101 darab érméből 36 darab érmét nem tudtunk meghatározni pontosan, ugyanis ezek még nincsenek megtisztítva, így ezek nem kerülnek most közlésre. Azonban első ránézésre látszik, hogy azok is többnyire 17. századi denárok, sok köztük a hamisítvány. Ezt erősítik meg az anyagvizsgálati eredmények is.

Számolózsetonok

A nürnbergi számolózsetonok viszonylag gyakori leletei a középkori régészeti leletanyagnak, azonban mindeddig a magyarországi numizmatika csak érintőlegesen foglalkozott velük. Összefoglaló munka magyar nyelven még nem született. Részletes közlésük csak a külföldi és hazai leletanyag, valamint a szakirodalom együttes feldolgozásával lehetséges. Jelen tanulmányban erre nincs lehetőségünk, így csak röviden jellemezzük őket. Három darab réz zseton, az ún. „rózsás” típusba¹⁵ tartozik. Ezek előlapján kettős gyöngyör között körirat, belső körben három-három darab korona és lilium veszi körbe a közepén lévő rózsát. Hátlapján kettős gyöngyör között körirat, közepén dupla háromkaréjos – a karéjok között háromszög alakú nyúlványokkal – mezőben három részre osztott, keresztres országalma.

Körirat variációk:

a, AV: HANNS KRAVWINCKEL IN NV, RV: GOTES GABEN SOL MAN LOB (Adj hálát Isten ajándékának)

b, AV: WOVLV LAVFER IN NVREM, RV: GOT ALEIN DI[E] EERE SEI (Egyedül Isten dicsőségére)

c, AV: WVLF LAVFER IN NVR[E]M, RV: WER GOT VER TRAVT HAT [auf keinen sand gebaut] (Az Istenbe vetett bizalom szilárd alapot biztosít)

Négy darab réz zseton a Szent Márkos típusba¹⁶ tartozik. Mindegyik veret méretre kisebb, mint az előző típus. Ezek előlapján kettős gyöngyör között körirat, belső körben közepén Szent Márk szárnyas oroszlánja, mancsában evangélium. Hátlapján kettős gyöngyör között körirat, közepén dupla háromkaréjos – a karéjok között háromszög alakú nyúlványokkal – mezőben három részre osztott, keresztres országalma.

Körirat variációk:

a, AV: WOLF LAVFER NI(!) NVREM, RV: ?¹⁷

b, AV: WOLF LAVFER IN NVREMBERG, RV: GOTTES REICH BLEIBT EWICK (Isten országa örökkévaló)

c, AV: GOTES SEGEN MACHT REICH (Isten áldása gazdagít),¹⁸ RV: WVLF LAVFER IN NUREMBER/WULF LAVFER NI NVRM

A zsetonokat valószínűleg nem eredeti funkciójukban használták. Feltételezzük, hogy hasonló szerepe lehetett a tárgyaknak, mint a Dombóvár–békatói és a Zombor–bácsmonostorszegi (Szerbia) temetőben talált nürnbergi zsetonoknak, azaz ékszerként használták fel őket. Ezt erősíti az a tény is, hogy mindegyik zseton át van lyukasztva, a nyolc darabból hat darab kétszer is. A dombóvári példány (193. sír) szintén Wolf Lauferhez köthető, míg a bácsmonostorszegieknél nincs név feltüntetve. Valószínű, hogy az ilyen jellegű fejdíszek déli szláv betelepülőkhöz köthetőek (néprajzi párhuzamként baranyai sokácok és bosnyákok szokásai hozhatóak fel).¹⁹ A magyarországi néprajzi kutatás a pénzekből készült nyakékeket lázsiásnak nevezi, amelyet főleg a 19–20. századból ismerünk, de korábban is előfordult.²⁰ Így ezeket a pénzeket talán ilyen ékszereken is felhasználhatták. Talán ugyanilyen célból lyukaszthatták át a lelőhely több érméjét: III. Béla két darab ún. kufikus veretét, a friesachi denárt, valamint I. Ferdinánd, II. Mátyás és III. Ferdinánd egy-egy denárát.

¹⁵ A szerző saját elnevezése.

¹⁶ A szerző saját elnevezése.

¹⁷ GOT kezdetű mondatok egyike lehet.

¹⁸ Példabeszédek 10, 22: „Az Úrnak áldása, az gazdagít meg, és azzal semmi nem szerez bántást.”

¹⁹ GAÁL 1982, 167, 171–172, 205.

²⁰ „Női nyakék, melyen ezüstpénnel vagy más, sokszor a forgalomból már kivont pénzérmék csüngenek. Korábban Mo. több táján előfordult, a 19. sz. végére azonban csak Szekszárd, Kalocsa, Baja, Szeged vidékén és a Bácskában volt jellemző viselet. Ott az I. világháborúig készült lázsiás (nagy pénz, húszas, medál) 3–5 cm átmérőjű ezüst érmékből állt. Helyi stílusú ötvösművű akasztófület és keretet is kaptak az érmék: csipkézett, vésett ezüstlemez, gyakran színes ékkövekkel. Kívül viselték az érmén a szentek, angyalok képét, míg az uralkodók képmása belül maradt. A 19. sz.-ban inkább textilszalagra, többnyire színes, esetleg gyógyító erejűnek tartott gyöngyök közé fűzték 1–5 szem lázsiást és szorosan a nyakukra kötötték.” MNL III. 1980, 415–416.

*Archeometriai vizsgálatok*²¹

A hat darab nyersanyagnak tartható lemez közül négy került megvizsgálásra.²² Ezek összetétele nagyjából 98%-ban réz, minimális – többnyire fél százalék alatt – arányban van bennük ólom, ón, antimon és nikkel. A 12 darab – általunk előzetesen ónozottnak vélt – lapka összetétele 81–99%-os réz. Igazából csak a három első lapkán sikerült kimutatni nagyobb mértékben ezüstöt, így a lapkákat nem ónozták, hanem ezüsttel futtatták be.²³ Ezen a három lapkán 6, 13 és 17 százalékban sikerült kimutatni az ezüst jelenlétét. Szinte mindegyik lapkánál, de itt is minimális mennyiségben kimutatható ón, antimon és nikkel, azonban ezekben sokkal kevésbé van jelen az ólom. A többi 31 darab lapka, amelyen szemre nem volt látható ónozás/ezüstözés nyoma, 98–100%-ban réz, mindössze egy minta, a 26-os számú tűnik ki közülük. Ez csak 80%-ban tartalmaz rezet és közel 20%-ban cinket, ami azért is érdekes, mert a többi mintában nagyon elenyésző százalékban volt kimutatható. Ezekben a lapkában is kis mennyiségben kimutatható az ón, antimon, ólom és nikkel.

Kora újkori pénzhamisítás

A 17. századi pénzhamisítás kérdésével kevesebb szakirodalom foglalkozik,²⁴ a források feldolgozása pedig szükséges lenne, azonban az itteni leletek is tanúsítják, hogy ekkor is folyt ilyen tiltott tevékenység. Pénzhamisító műhelyek anyagait várak, városok közelében, illetve eldugottabb helyeken (pl. barlangok) szokták megtalálni. Azonban ez egy középkori faluhelyen került elő, így inkább a vámtelki,²⁵ valamint a teveli és bonyhádvarasdi²⁶ lelőhelyekkel állítható párhuzamba. Előbbi a mai Szerbia területén található, és az 1570–1580-as években működhetett a pénzhamisító műhely. Utóbbi kettő szintén Tolna megyében található, Pincehelytől déli irányban kb. 30 kilométerre. Tevelen és Bonyhádvarasdon is talán II. Mátyás idejében működhetett pénzhamisító műhely. Így nem zárható ki az sem, hogy a teveli és a pincehelyi lelőhelyek között valamilyen kapcsolat volt.

A pincehelyi lelőhellyel kapcsolatban használt műhely szó csak feltételezés. Nem biztos, hogy külön műhelyépület állt rendelkezésre,²⁷ elképzelhető, hogy egy fémmegmunkáló – pl. falusi kovács – épületében dolgoztak. A verőtövek elkészítése, a lemezek kivágása és azok ezüstözése szakavatott kezeket igényelt. A tanulmány elején említett középkori és török kori pecsétnyomot is talán azért gyűjtötték össze, hogy azokat beolvassák és felhasználják később, vagy a verőtő elkészítéséhez használhatták mintának. A lelőhely kutatásában újabb előrelépést egy régészeti feltárás jelenthetne, melynek során a leletek eredeti lelőkörnyezetükből kerülhetnének elő, ugyanis az ismertett leletanyag pontos szóródását a lelőhelyen belül nem ismerjük.

A lelőhelyünktől északkeletre található Pincehely községben éppen a 17. század elején emelt a török új erősséget. A kisebb párkány 1615–1618/1619 között épült, mindvégig kisszámú helyőrsége volt, 1630-ban 29 martalóc védte. A palánk 1686-ig biztosan használatban volt.²⁸ Elképzelhető, hogy a vár martalóc²⁹ helyőrsége végzett a vártól kicsit távolabb eső helyen ilyen tiltott tevékenységet, amiből egy kis plusz bevételre tehettek szert, a feltételezhetően nem túl magas zsold mellett. A másik lehetőség, hogy a martalóc várőrség tudtával, esetleg támogatásával végeztek pénzhamisítást a településen lakó déli szláv eredetű lakosok. Amennyiben így volt, érdekes, hogy mind a vár őrsége, mind

²¹ A vizsgálatokat May Zoltán végezte el az MTA TTK Anyag- és Környezetkémiai Intézetében, munkáját ezúton is köszönjük. A teljes eredményesort a későbbiekben közöljük.

²² A vizsgálatok XRF (röntgenfluoreszcens analízis) technikával készültek, amely egy roncsolásmentes anyagvizsgáló eljárás, azonban hátránya, hogy csak az érme felületét méri. A felülethez közel bizonyos kémiai elemek feldúsulhatnak, így a mérés nem 100%-os pontosságú.

²³ Több lapkán kis mértékben kimutatható volt a higany, amiből akár arra is következtethetünk, hogy a lapkákat tűzi ezüstözés technikával vonták be. Ehhez lásd: KÁPLÁR–KAHLER 1977, 140.

²⁴ Lásd pl. KAHLER 1985.

²⁵ NAGY 2009–2010; NAGY 2011–2012.

²⁶ GAÁL 2006.

²⁷ Azt sem tudjuk biztosan, hogy a település ekkor létezett-e még, lehet, hogy már csak pusztá volt.

²⁸ K. NÉMETH 2013, 65, 74.

²⁹ Eredetileg balkáni keresztényekből szervezett török gyalogoscapat. A szónak fosztogató katona, rabló jelentése is ismert.

a településen lakók eredetileg keresztények lehettek, akik közül – valószínűleg a katonák – nagyobb arányban tértek át az iszlám hitre. Egy harmadik lehetőség is elképzelhető, miszerint a vár helyőrségének tudta nélkül, teljesen titokban végezték a pénzhamisítást, így is előteremtve az adónak szánt pénzt. Azt tudjuk, hogy az oszmán-török adószedők általában jobban elfogadták a jobb minőségű magyar ezüstpénzeket, mint a török ezüstpénzt. Így egy Balkánról érkező katonát meg lehetett tévesztetni a hamis veretekkel (természetesen a magyar lakosság is megtéveszthető volt a hamis pénzekkel). A fentebb leírt gondolatokat bizonyítani nem tudjuk, csupán játék a lehetőségekkel.

A lelőhely éremanyagának éremképei alapján a műhely működésének idejét az 1621–1659 közötti időszakra, míg az érmék metrikus adatai alapján az 1619–1637 (II. Ferdinánd uralkodása) közötti periódusra szűkíthetjük. Ez jól egybevág az ebben az időszakban felépített pinchehelyi párkány építésének idejével. Bár sok bizonytalan tényező van, feltételezhetjük, hogy a lelőhelyen az 1620–30-as években folyt – elsősorban – magyar ezüstdenárok hamisítása.³⁰

³⁰ Ezeket a hamisítványokat szokás kovácshamisítványoknak nevezni. A hamisítványok egyszerű utánzatok csak, amelyeknek az elkészítése nem igényelt nagy szaktudást. KÁPLÁR – KAHLER 1977, 137.

1. táblázat. A lelőhely éremanyaga

Kibocsátó ország Uralkodó	Típus	Verdejegy Verde Verési idő	Súly (gr)	Átmérő (mm)	Leltári szám /azonosító	Megjegyzés
Salzburgi Érsekség						
<i>II. Eberhard érsek</i> (1200–1246)	<i>pfennig</i> , CNA C a 12.	– Friesach 1200–1246	0,83	17,53-17,49	P01	átlyukasztott
Ausztria						
<i>I. Ferdinánd</i> (1521–1564)	<i>pfennig</i> ³¹	– Linz 1531	0,30	12,04-11,17	P02	
Cseh Királyság						
<i>II. Ulászló</i> (1471–1516)	<i>heller (weisspfennig)</i>	– Kuttenberg 1471–1516	0,25	14,73-13,70	2017.1.1.	egyoldalal veret
<i>I. Ferdinánd</i> (1521–1564)	<i>heller (weisspfennig)</i>	– Kuttenberg 1521–1564	0,25	12,80-12,32	2017.1.2.	egyoldalal veret
?	<i>heller (weisspfennig)</i>	?	0,17	12,35	P03	töredékes, egyoldalal veret
Lengyel Királyság						
<i>I. Zsigmond</i> (1506–1548)	<i>garas</i> , hamis? ³²	–	1,59	23,31-23,55	P04	
<i>III. Zsigmond</i> (1587–1632)	<i>3 poltura (dreipölker)</i>	–	0,88	19,62-19,40	P05	erősen kopott
?	<i>3 poltura (dreipölker)</i> , hamis	–	1,16	18,86-19,57	P06	
Nürnberg						
<i>Hans Krauwinkel II</i> ³³	<i>számolózseton</i> , „rózsás” típus a változat	– Nürnberg 1586–1635	1,11	21,85-21,04	P07	átlyukasztott
<i>Wolf Laufer I</i> ³⁴	<i>számolózseton</i> , „rózsás” típus b változat	– Nürnberg 1554–1601	1,93	21,54-20,87	P08	kétszer átlyukasztott
<i>Wolf Laufer I</i>	<i>számolózseton</i> , „rózsás” típus c változat	– Nürnberg 1554–1601	0,82	20,92-20,97	P09	kétszer átlyukasztott

³¹ 1531–1539 között készült Ferdinánd nevére, aki ekkor már magyar és cseh király volt.

³² Poroszország részére vert garas.

³³ Két Hans Krauwinkelt ismerünk Nürnbergből, valószínű, hogy ez a zseton a másodikhoz köthető. <http://www.ukdfd.co.uk/pages/nuremberg-jetons.html> (2017. március 12.)

³⁴ Három Wolf Laufert ismerünk Nürnbergből. Az első 1554–1601, a második 1612–1651, míg a harmadik 1650–1670 között működött. A Hans Krauwinkel által készített zsetonokkal való hasonlóság miatt úgy gondolom, hogy a zsetonok az első Wolf Lauferhez köthetők, illetve a név után egyik esetben sem szerepel a II vagy III.

Wolf Laufer I	számlószeton , „Szent Márkos” típus a változat	– Nürnberg 1554–1601	0,64	17,48-17,71	P10	kétszer átlyukasztott
Wolf Laufer I	számlószeton , „Szent Márkos” típus b változat	– Nürnberg 1554–1601	0,77	18,28-18,57	P11	kétszer átlyukasztott
Wolf Laufer I	számlószeton , „Szent Márkos” típus c változat	– Nürnberg 1554–1601	0,81	17,21-17,48	P12	kétszer átlyukasztott
Wolf Laufer I	számlószeton , „Szent Márkos” típus c változat	– Nürnberg 1554–1601	0,53	18,29-17,42	P13	kétszer átlyukasztott
?	számlószeton , nem meghatározható	– Nürnberg 16–17. század	0,51	15,13-14,87	P14	erősen kopott, átlyukasztott
Magyar Királyság						
III. Béla (1172–1196)	rézpénz , CNH I 98, H 72, U 114.	? ? 1172–1196	2,82	26,42-27,47	P15	
	rézpénz , CNH I 101, H 73, U 115.	? ? 1172–1196	1,50	22,40-22,60	P16	átlyukasztott
	rézpénz , CNH I 101, H 73, U 115.	? ? 1172–1196	1,48	22,52-21,98	P17	átlyukasztott
	rézpénz , CNH I 101, H 73, U 115.	? ? 1172–1196	1,12	22,80-22,81	P18	
I. (Nagy) Lajos (1342–1382)	„szerecsenfejes” denár , CNH II 89A, H 547, P 89-1, U 432a.	nincs, csak pontok a kettős kereszt körül és a szerecsenfejnél Pécs? 1360-as évek	0,34	13,95	2017.1.3.	
	„szerecsenfejes” denár , CNH II 89A, H 547, P 89-1, U 432a.	nincs, csak pontok a kettős kereszt körül Pécs? 1360-as évek	0,31	13,72-12,53	2017.1.4.	
Zsigmond (1387–1437)	quarting , CNH II. 129, H 586, P 124, U 456.	B-A ³⁵ Buda? 1430?	0,61	13,98-13,65	2017.1.5.	
	quarting , CNH II. 129, H 586, P 124, U 456d.	B-A ³⁶ Buda 1430	0,28	12,69-12,42	2017.1.6.	

³⁵ Talán B-A verdejegy, ha igen, akkor POHL 1982, 124-13, UNGER 1997, 456d., Budán készült veret Angelo Walich kamaragróf ideje alatt.

³⁶ B-A verdejegy, POHL 1982, 124-13, UNGER 1997, 456d., Budán készült veret Angelo Walich kamaragróf ideje alatt.

	<i>quarting</i> , CNH II. 129, H 586, P 124-19, U 456g.	C-A Kassa 1430–1437	0,28	11,64	2017.1.7.	
	<i>quarting</i> , CNH II. 129, H 586, P 124, U 456.	W-? ? 1430–1437	0,55	13,31-13,39	2017.1.8.	
	<i>quarting</i> , CNH II. 129, H 586, P 124-49, U 456.	Q-L (?) Pécs? 1430–1437	0,47	13,25-11,95	P19	
	<i>quarting</i> , CNH II. 129, H 586, P 124-33, U 456π.	I-I Pozsony 1430–1437	0,35	12,50-12,30	P20	
	<i>quarting</i> , CNH II. 129, H 586, P 124, U 456.	? ? 1430–1437	0,48	11,92-11,66	P21	
I. Ulászló (1440–1444)	<i>denár</i> , CNH II 149C, H 598a, P 135, U 469δ.	W-S ? 1440–1441	0,62	13,97-13,34	P23	
	<i>denár</i> , CNH II 149A, H 598, P 135-5, U 469e.	D-n Brassó 1440	0,39	12,09-12,89	P24	
	<i>denár</i> , CNH II 146A, H 603, P 143, U 471.	?-B ³⁷ Alsólendva/Pécs 1442–1443	0,87	15,79-15,99	P25	
	<i>denár</i> , CNH II 145A, H 607, P 145-9, U 472.	B-n Buda 1442–1443	0,86	14,36-14,10	P26	Pohl a típus verését 1443-ra teszi.
	<i>denár</i> , CNH II 145A, H 607, P 145, U 472.	?-E ³⁸ ? 1442–1443	0,54	13,41-13,34	P27	
	<i>denár</i> , CNH II 145A, H 607, P 145, U 472.	T?-I ³⁹ ? 1442–1443	0,27	13,67-13,86	P28	
	<i>denár</i> , CNH II 143A, H 609, P 147, U 475.	? ? 1444	0,82	17,32-17,66	P29	
	15. századi denár ⁴⁰	–	0,56	17,48-14,81	P30	nem meghatározható pontosabban
V. László (1440–1453)	<i>denár</i> , CNH II 201A, H 643, P 150, U 494g.	B(fordított)-M ? 1440	0,44	13,87-13,93	P22	

³⁷ Lehetséges variációk: A-B (Alsólendva, Bánfi család) és P-B (Pécs).

³⁸ Lehetséges variációk: I-E, K-E (Kolozsvár) és R-E.

³⁹ Ilyen verdejegy a szakirodalomban eddig nem ismert.

⁴⁰ Az érme kialakítása alapján Albert, I. Ulászló, Hunyadi János, V. László vagy az interregnum jöhet szóba.

II. Lajos (1516–1526)	denár , CNH II 308A, H 846, P 258-2, U 675.	L-? ⁴¹ Körmöcbánya 1523?	0,44	16,14-15,70	2017.1.9.	
	denár , CNH II 308A, H 846, P 258, U 675.	L-? Körmöcbánya? 1524?	0,43	15,18-15,24	P31	réz
	denár , CNH II 308A, H 846, P 258-22, U 675.	?-R? ⁴² ? 152?	0,62	15,09-15,07	P32	réz
	félgaras	? Schweidnitz (Szilézia) 1523–1528	0,89	16,02-16,49	P33	
I. (Szapolyai) János (1526–1540)	denár , CNH II 331A, H 881, P 265.10-13, U 699.	I-? ⁴³ ? 1527–1530	0,37	16,04	2017.1.10.	hiányos
I. Ferdinánd (1526–1564)	denár , CNH III 40, H 935, U 745a.	K-B Körmöcbánya 1533	0,55	15,29-15,67	P34	
	denár , CNH III 40, H 935, U 745a.	K-B Körmöcbánya 1546	0,46	14,80-15,15	2017.1.11.	hiányos
	denár , CNH III 40, H 935, U 745a.	K-B Körmöcbánya 1551	0,34	15,58	2017.1.12.	hiányos
	denár , CNH III 40, H 935, U 745a.	K-B Körmöcbánya 1551	0,45	15,30-14,43	P35	átlyukasztott
	denár , CNH III 40, H 935, U 745a.	K-B Körmöcbánya 1557	0,38	16,25	2017.1.13.	hiányos
	denár , CNH III 41, H 936, U 748a.	K-B Körmöcbánya 1563	0,34	15,46	2017.1.14.	hiányos
	denár , CNH III 40, H 935, U 745a.	K-B Körmöcbánya ?	0,25	15,09	2017.1.17.	hiányos, erősen kopott
	denár, állami hamis? , CNH III 40, H 935, U 745a.	K-B Körmöcbánya? 154? ⁴⁴	0,68	15,83-16,04	P36	ezüstözött
	denár, állami hamis? , CNH III 40, H 935, U 745a.	K-B Körmöcbánya 1555	0,55	14,58-14,48	P37	ezüstözött

⁴¹ Talán L-K verdejegy, amivel 1521–1526 között készültek pénzek.

⁴² L-R verdejegyeket ismerünk 1522, 1523, 1524, 1525 évekből.

⁴³ I-T/E (1527), I-V (1527, 1528, 1529), I-R (1529) és I-B (1529, 1530) verdejegyekkel ismert.

⁴⁴ A 4-es szám után nem írtak másik számot.

	denár, állami hamis? , CNH III 40, H 935, U 745a.	K-B Körmöcbánya 1556	0,46	15,11-14,99	2017.1.15.	ezüstözött
	denár, állami hamis? , CNH III 40, H 935, U 745a.	? ? ?	0,51	15,56-15,48	2017.1.16.	ezüstözött
?	16. századi denár, állami hamis? ⁴⁵	? ? ???	0,44	14,64-14,96	P38	ezüstözött
?	16. századi denár , hamis	–	0,63	15,40-15,59	P40	
?	16. századi denár , hamis?	K-B Körmöcbánya ?	0,54	15,44-15,01	P41	
Miksa (1564–1576)	denár , CNH III 95, H 993, U 767a.	K-B Körmöcbánya 1577–1578	0,73	15,24-15,18	P42	
	denár, államis hamis? , CNH III 95, H 993, U 767a.	K-B Körmöcbánya 1577	0,59	15,59-15,24	P43	ezüstözött
	denár, államis hamis? , CNH III 95, H 993, U 767a.	K-B Körmöcbánya ?	0,33	14,95-15,08	P45	kissé zavaros kőirat, nincs ezüstözés nyoma
	denár , hamis, CNH III 95, H 993, U 767a.	K-B ? 1571?	0,38	15,10-14,23	P39	
Rudolf (1576–1608)	denár , CNH III 160, H 1059, U811a.	K-B Körmöcbánya 1594	0,45	14,81-14,47	2017.1.25.	
	denár, állami hamis? , CNH III 159, H 1058, U 810a.	K-B Körmöcbánya 1579	0,42	15,23-14,98	P46	nincs ezüstözés nyoma, átlyukasztott
	denár, állami hamis? , CNH III 159, H 1058, U 810a.	K-B Körmöcbánya ?	0,58	15,14-15,32	P47	nincs ezüstözés nyoma
Rudolf? (1576–1608)	denár	K-B Körmöcbánya ?	0,45	15,51-15,56	P44	
II. Mátyás (1608–1619)	denár , CNH III 240, H 1140, U 869.	K-B Körmöcbánya 1611–1613	0,27	14,12	2017.1.18.	hiányos
	denár , CNH III 241, H 1141, U 870.	K-B Körmöcbánya 1618	0,57	13,47-14,44	P48	

⁴⁵ I. Ferdinánd U 748a. vagy I. Miksa U 766a-b. vagy Rudolf 810a. típusú denára lehet.

	<i>denár</i> , CNH III 241, H 1141, U 870.	K-B Körmöcbánya ?	0,52	14,26-14,86	P49	
	<i>denár</i> , CNH III 241, H 1141, U 870.	K-B Körmöcbánya 161?	0,46	13,70-14,17	P50	átlyukasztott
	<i>denár</i> , CNH III 241, H 1141, U 870.	K-B Körmöcbánya 1619	0,47	14,33	2017.1.19.	hiányos, kopott
	<i>denár</i> , CNH III 241, H 1141, U 870.	K-B Körmöcbánya 1620	0,46	13,86-13,15	P51	
II. Ferdinánd (1619–1637)	<i>denár</i> , CNH III 302, H 1203, U 916b.	K-B Körmöcbánya 1623	0,31	12,73-12,63	P52	
	<i>denár</i> , CNH III 302, H 1203, U 916b.	K-B Körmöcbánya 1625	0,38	13,47	2017.1.20.	hiányos
	<i>denár</i> , CNH III 302, H 1203, U 916b.	K-B Körmöcbánya 1625	0,31	13,15	2017.1.21.	
	<i>denár, állami hamis?</i> , CNH III 302, H 1203, U 916.	K-B Körmöcbánya ?	0,35	13,12-13,25	2017.1.22.	
	<i>denár, állami hamis?</i> , CNH III 302, H 1203, U 916.	K-B Körmöcbánya ?	0,31	12,17	2017.1.23.	hiányos
	<i>denár, állami hamis?</i> , CNH III 302, H 1203, U 916.	K-B Körmöcbánya ?	0,42	11,87-13,16	P53	
	<i>denár, állami hamis?</i> , CNH III 303, H 1204, U 917a.	K-B Körmöcbánya 1626	0,48	14,57-14,95	P54	
II. Ferdinánd? (1619–1637)	<i>denár</i>	K-B Körmöcbánya ?	0,30	11,47	2017.1.24.	körbenyírt, erősen kopott, ezüst
II. Ferdinánd? (1619–1637)	<i>denár</i>	K-B Körmöcbánya ?	0,42	11,69-11,52	P58	körbenyírt, erősen kopott, ezüst
I. (Bethlen) Gábor (1620–1621)	<i>denár</i>	K-B Körmöcbánya 162?	0,61	12,83-13,29	P55	
	<i>denár</i>	K-B Körmöcbánya 162?	0,85	12,72-12,96	P56	

	<i>denár</i>	K-B Körmöcbánya 162?	0,53	13,69-13,98	P57	
III. Ferdinánd (1637–1657)	<i>denár</i> , CNH III 360, H 1263, U 953.	K-B Körmöcbánya 1651	0,50	14,55-14,93	P59	
?	17. századi denár	–	0,48	13,03-12,83	P60	nem meghatározható pontosabban
?	17. századi denár	–	0,54	14,50-14,76	P61	kétszer átlyukasztott nem meghatározható pontosabban
?	17. századi denár	–	0,24	13,02-13,08	P62	nem meghatározható pontosabban
?	meghatározhatatlan	?	0,13	10,81	2017.1.26.	
?	meghatározhatatlan	?	0,34	12,39-12,27	P63	erősen kopott
?	meghatározhatatlan	?	0,49	13,57-12,34	P64	egyoldalas veret, talán ausztriai
?	meghatározhatatlan	?	0,90	14,18-15,29	P65	átlyukasztott, teljesen kopott

A meghatározás során felhasznált katalógusok: CNA I = KOCH 1994; CNH I = RÉTHY 1899; CNH II = RÉTHY 1907; CNH III = HUSZÁR 1975; H = HUSZÁR 1979; P = POHL 1982; U = UNGER 1997.

IRODALOMJEGYZÉK

- BIBOR 2013 BIBOR István, *Pincehely határának régészeti topográfiája*. Szakdolgozat. SZTE BTK. Kézirat. Szeged 2013.
- GAÁL 1982 GAÁL Attila, *A Dombóvár-békatói XVI–XVII. századi temető*. A Szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve 10-11 (1982) 133–224.
- GAÁL 2006 GAÁL Attila, *Falusi pénzhamisító műhelyek emlékanyaga a Tolna megyei Tevel és Bonyhádvarasd határából*. WMMÉ 28 (2006) 105–132.
- GAÁL 2014 GAÁL Attila, *17–18. századi gyűrűk, pecsétgyűrűk és pecsétnyomók Tolna megyéből*. WMMÉ 36 (2014) 379–404.
- HUSZÁR 1975 HUSZÁR Lajos, *Corpus Nummorum Hungariae. III. Habsburg-házi királyok pénzei 1526–1657*. Bp. 1975.
- HUSZÁR 1979 HUSZÁR Lajos, *Münzkatalog Ungarn von 1000 bis Heute*. Bp. 1979.
- K. NÉMETH 2001 K. NÉMETH András, *A Sió–Kapos–Koppány-köz és a Koppány-mente középkori települései*. Szakdolgozat. ELTE BTK. Kézirat. Bp. 2001.
- K. NÉMETH 2013 K. NÉMETH András, *Adatok a pincehelyi török párkány lokalizálásához*. Castrum 16 (2013) 1-2. sz. 65–78.
- K. NÉMETH 2015 K. NÉMETH András, *A középkori Tolna megye települései*. Településtörténeti adattár. Kézirat 2015.
- K. NÉMETH 2017 K. NÉMETH András, *Középkori pecsétnyomók, idézőbillogok és bulla Somogy és Tolna megyékből*. Kézirat 2017.
- KAHLER 1985 KAHLER Frigyes, *Adalékok az újkori pénzhamisítás történetéhez, a XVII. századtól 1848-ig*. Borsodi Levéltári Évkönyv 5 (1985) 227–254.
- KÁPLÁR – KAHLER 1977 KÁPLÁR László – KAHLER Frigyes, *Adatok a magyarországi pénzhamisítás kérdéseire; a pénzhamisítás technikájának alakulása az újkorban*. A debreceni Déry Múzeum Évkönyve 1976 [1977] 137–149.
- KOCH 1994 KOCH, Bernhard, *Corpus Nummorum Austriacorum. Band I. Mittelalter*. Wien 1994.
- MAKSAY 1990 MAKSAY Ferenc, *Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén. I–II*. Bp. 1990.
- MNL III. 1980 *Magyar Néprajzi Lexikon. Harmadik kötet. K–Né*. Főszerk. Ortutay Gyula. Bp. 1980.
- NAGY 2009–2010 NAGY Jenő, *Két XVI. századi hamis éremlelet Vámtelekről*. NK 108-109 (2009–2010) 215–222.
- NAGY 2011–2012 NAGY Jenő, *Újabb két XVI. századi hamis éremlelet Vámtelekről*. NK 110-111 (2011–2012) 139–144.
- PAPP 2000 PAPP István, *A Tamási járás évszázadai*. Tamási 2000.
- POHL 1982 POHL, Artur, *Münzzeichen und Meisterzeichen auf ungarischen Münzen des Mittelalters 1300–1540*. Bp.–Graz 1982.
- RÉTHY 1899 RÉTHY László, *Corpus Nummorum Hungariae. I. Árpádházi királyok kora*. Bp. 1899.

- RÉTHY 1907 RÉTHY László, *Corpus Nummorum Hungariae. II. Vegyesházi királyok kora*. Bp. 1907.
- UNGER 1997 UNGER Emil, *Magyar éremhatározó I. kötet (1000–1540)*. Bp. 1997.
- VARGA – NAGY 2015 VARGA, Máté – NAGY, Zsolt Dezső, *Coin counterfeiter workshops in Hungary during Medieval and Early Modern Ages*. Kézirat 2015.

RÖVIDÍTÉSEK

- NK Numizmatikai Közlöny, Bp.
- WMMÉ A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve, Szekszárd

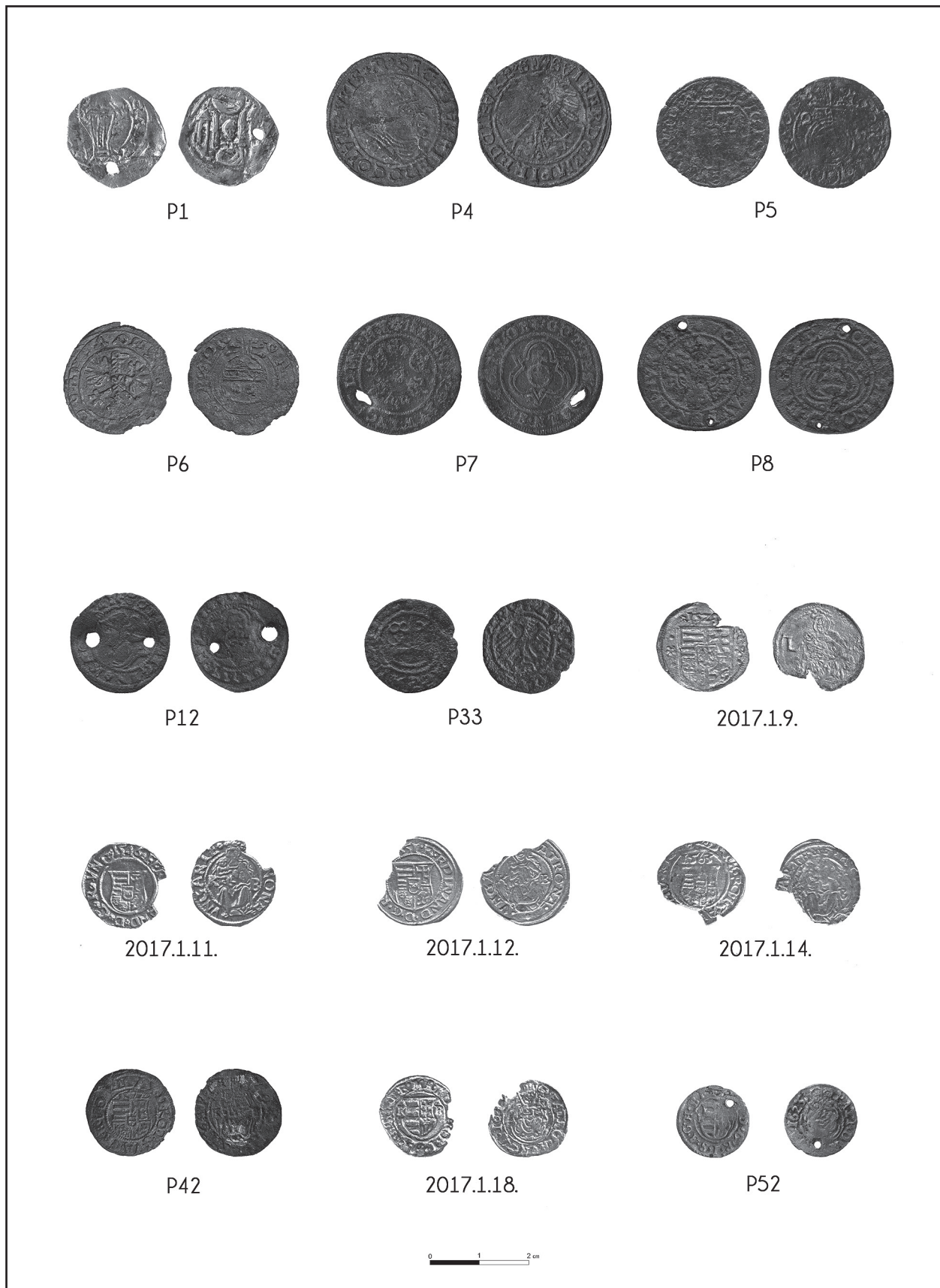
Fundobjekte einer Geldfälscherwerkstatt aus dem 17. Jahrhundert am Flur von Pincehely

Südöstlich von Pincehely, nördlich vom Fluß Kapos wurden auf einem Hügelzug, auf einer etwa 80 m langen Fläche Kupferblechstücke und rundförmige Plättchen gefunden. Die Fundstücke stammen von einem bekannten archäologischen Fundort, von einem mittelalterlichen-frühneuzeitlichen Gemeindeplatz. Die Siedlung ist mit der mittelalterlichen Siedlung, namens Koromzó zu identifizieren (in der Fundortdatenbasis steht als Pincehely-Bödönkút). Die erste Erwähnung der Ortschaft ist vom Jahre 1357, sie war jedoch sogar während der Türkenzeit bewohnt, zwischen 1565 und 1590 wurde der Ortsname in vier Steueraufnahmen eingetragen. In den 1980-er Jahren kam hier ein Münzfund hervor, er wurde jedoch nicht ins Museum gebracht. Auch über diesen Fundort veröffentlichte Attila Gaál (vorläufiger Museumsdirektor) einen Stempel vom 17. Jahrhundert mit arabischen Buchstaben, sowie Andrár K. Németh einen anderen Stempel vom Mittelalter.

Die hier dargestellten Fundstücke waren von mit Metalldetektoren ausgerüsteten Amateuren gefunden, welche in mehreren Jahren zusammengesammelt wurden. Das hervorgekommene numismatische Material ist kein geschlossener Gesamtfund, sondern tauchte von einem größeren Gebiet hervor. Aufgrund der Funde läßt es sich feststellen, daß auch das Material einer Geldfälscherwerkstatt gefunden werden konnte. Im Gesamtfund finden wir Rohstoffe, Kupferbleche (6 Stk.), von denen die runden Plättchen ausgeschnitten wurden und viele rundförmige ungeprägte Blechplättchen (43 Stk.) sind auch verblieben. Bei den Fundstücken wurden auch Untersuchungen zwecks Stoffzusammensetzungen durchgeführt, so stellten wir fest, daß manche versilbert sind, aber es gibt auch welche, auf denen es keine Prägung gibt. Unter den Fundstücken gibt es auch falsche Münzen, 26 Stk. sind eindeutig als Verfälschung zu betrachten. Im Hinblick auf die falschen und originellen Münzen, sowie auf die Größendaten und Münzenbilder sind wir zu dem Schluß gekommen, daß die Geldfälschung in der Zeit zwischen 1621–1659 gelaufen ist, vielleicht während der Herrschaft von Ferdinand II (1619–1637). Aus dieser Zeit haben wir wenige Quellen über die Fälschung, aber auch die hiesigen Fundstücke beweisen es, daß hier damals auch so eine verbotene Tätigkeit gelaufen ist. Das Material von Geldfälschungswerkstätten tauchen meistens in der Nähe von Burgen oder Städten, bzw. weltfernen Plätzen hervor. Hier kam es aber auf einem mittelalterlichen Dorfplatz zum Vorschein, so sind sie eher mit den Fundstücken von Vámtelek, Tevel und Bonyhádvarasd zu vergleichen. Die letzten zwei sind auch im Komitat Tolnau, etwa 30 km südlich von Pincehely zu finden. In Tevel wurden die Prägungen vom König Matthias II (1608–1619) gefunden. So läßt es sich vielleicht auch feststellen, daß irgendeine Verbindung zwischen den Fundorten von Tevel und Pincehely besteht.

Im Münzschatz des Fundortes (99 Münzen) haben wir neben einigen ausländischen Prägungen (Österreich, Tschechien, Polen) hauptsächlich ungarische Geldmünzen vom 12. Jahrhundert bis zur Mitte des 17. Jahrhunderts gefunden. Die letzte Prägung des Münzschatzes ist ein Denar von Ferdinand III. aus 1651. Bedeutend sind die Jetons aus Nürnberg (8 Stk.), welche von den damals hier lebenden Südslawen als Juwelier benutzt waren. In der Nähe des Fundortes, in Pincehely gab es eine kleinere türkische Besatzungsgruppe zwischen 1615–1618/1619, deren Marodeur- oder Burgwachengruppe vielleicht irgendeine Beziehung mit der Geldfälschung haben konnte. Alles in

allem kann man soviel behaupten, daß die Fälschung der – meistens – ungarischen Silberdenaren auf dem Fundort in den 1620–1630-er Jahren erfolgen konnte. Einen neuen Schritt bei der Forschung des Fundortes könnte eine archäologische Ausgrabung bedeuten, wobei die Funde von ihren originellen Fundortgegend hervortauchen könnten, da wir die genaue Zertreuung des veröffentlichten Fundmaterials innerhalb des Fundortes nicht kennen.

1. tábla. Válogatás a lelőhely éremanyagából